

ALIMCAN İBRAHİMOV'UN ESERLERİNDE TATAR, BAŞKURT VE KAZAK TÜRKLERİNİN KÜLTÜREL DEĞERLERİ

ÇETİN, Çulpan Zaripova (2016), *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin Kültürel Değerleri*, Ankara: Bengü Yayınları, 369 s., ISBN: 978-605-9148-42-9,

Tuğba BAYRAKTARLAR*

Gazi Türkiyat, Bahar 2017/20: 234-238

Kültür bir milleti diğerlerinden farklı ve özel kılan değerler bütünüdür. Aynı köklere bağlı olan toplumlarda çeşitli faktörlere rağmen değişmeyen ve kopmayan görünmez bağlar bulunmaktadır. Geniş bir coğrafyada yüzyıllardır varlık gösteren Türk boyları, bu bağları genel anlamda korumayı başarmış, benzer yönleriyle aslında tek bir bütünün parçası olduğunu ispatlamıştır. Kültürel benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyan çalışmalar, her dönemde dikkat çekmekte ve önem arz etmektedir.

Tatar folkloru üzerine önemli çalışmaları ile tanınan Çulpan Zaripova Çetin tarafından kaleme alınan ve 369 sayfadan meydana gelen *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin Kültürel Değerleri* adlı eser, söz konusu üç Türk boyunun kültürünü mukayeseli olarak görebilme imkânı sunmaktadır. Eser, Alimcan İbrahimov'un hayatı ve edebî yaratıcılığına yer verildiği ön söz mahiyetinde kısa bir bilgilendirmenin ardından *Giriş* bölümü ile birlikte *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri*; *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Başkurt Türklerinin Kültürel Değerleri* ve *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Kazak Türklerinin Kültürel Değerleri* başlıkları altında incelenen üç ana bölümden meydana gelmektedir.

Eserin *Giriş* (s. 1-9) bölümünde Zaripova Çetin, "Bir milleti veya halkı tanımının en iyi yolu, o halkın kültürünü öğrenmekle başlar. Halk kültürü, insan topluluklarına şahsiyet ve kimlik kazandıran en önemli faktörlerden birisidir." şeklinde halk kültürünün öneminden söz etmiş ve bu anlamda Tatar Türklerinin gelecek nesillere zengin bir miras bıraktığını vurgulamıştır. 20. yüzyılda Ayaz İshaki, Sagıyt Remiev, Abdullah Tukay, Fatih Emirhan, Derdmend, Mecit Gafuri, Mirhaydar Feyzi, Alimcan İbrahimov gibi yazar ve şairlerin, yaratıcılıklarını icra ettikleri ilk andan itibaren ait oldukları milletin kaderini ve yaşadıklarını dile getirmeye, millî bilinci uyandırmaya çalıştıkları ifade edilmiştir. Söz konusu değerli şahsiyetler içerisinde Alimcan İbrahimov'un hikâye ve romanlarında konu ayırt etmeksizin ön planda Tatar Türklerinin yaşam tarzına, örf, adet ve geleneklerine, dünya görüşlerine yer verdiği belirtilmiştir. İbrahimov'un

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. tbyraktarlar@gmail.com

sadece Tatarlar için değil, birçok Türk boyunun kültür ve tarih bilincinin gelişimindeki katkısına değinilmiştir.

Türkmenlerin önemli şairi Berdi Kerbabayev, Azerbaycan edebiyatının usta kalemlerinden Samed Vurgun, Başkurt yazar Kirey Mergen, Davut Yuliy ve Başkurt halk şairi Seyfi Kudaş, Tatar yazar Fervaz Minnullin'in Alimcan İbrahimov'un yaratıcılığı hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Türk Dünyası'nın farklı coğrafyalarından seçilmiş bu değerli isimlere göre üstat yazar İbrahimov, Türk boyları için kible mahiyetindedir ve eserleri ile örnek bir ekol oluşturmuştur. Bu boylar içerisinde İbrahimov'un Başkurt Türkleriyle ve onların kültürleriyle yakın temasının henüz köy mektebinde okuduğu sıralarda başladığı ve bu nedenle eserlerini yazarken çoğu zaman Başkurt topraklarında gezinmesi, köy ve şehirlerini canlı bir şekilde tasvir etmesi bu bölümde anlatılmıştır.

Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri (s. 11-237) adlı birinci bölümde, Tatar kültürüyle ilgili tespitler yapılırken konu bakımından birbirinden farklı olan *Tabigat Balaları* (Tabiat Çocukları), *Tatar Xatını Niler Kürmi* ve *Almaçuar* adlı üç hikâyeye ele alınmıştır. Zaripova Çetin, bu değerlendirmeleri yaparken öncelikle birinci bölümün ilk alt başlığı ve hikâyesi olan 1914 yılında kaleme alınmış *Tabigat Balaları* "Tabiat Çocukları" örneğinde Tatar Türklerinin destan, masal, bilmece gibi şifahi kültür ürünlerinden günlük hayatta uğraş edindikleri meslek dallarına kadar maddi-manevi kültür unsurlarına yönelik önemli tespitler yapmıştır. Bu tespitler; *Gaile hem Könkürés Yolaları* "Aile İçi ve Mevsimlerle İlgili Gelenekler", *Dini Yolalar* "Dini Gelenekler", *Tatar Xalkının İctimagıy Tormışı* "Tatar Türklerinin Sosyal Hayatı", *Tatar Xalık Edebiyatı Ürneleré* "Tatar Türklerinin Halk Edebiyatı Örnekleri", *Tatar Xalkının Milli Kıymmetleré* "Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri" alt başlıkları halinde verilmiştir.

Aile İçi ve Mevsimlerle İlgili Gelenekler'de kız ve erkeğin evlenebilmesi için aranan özellikler, düğün öncesi, düğün esnası ve düğün sonrası uygulanan zengin Tatar adetleri, hikâyeden seçilen alıntılarla örneklendirilmiştir. Ayrıca söz konusu geleneklerin Tatar Türklerinde geçmiş ve günümüz dönemlerindeki durumu hakkında da bilgilendirici açıklamalar verilmiştir. *Bayramlar ve Mevsimlerle İlgili Gelenekler* kendi içerisinde bahar-yaz mevsiminde uygulanan gelenekler olarak sınıflandırılmıştır. *Dini Gelenekler* ve *Tatar Türklerinin Sosyal Hayatı* başlığında hikâyede bu konuda az unsurun görülmesinden hareketle kısa bilgiler verilmiştir. *Tatar Türklerinin Halk Edebiyatı Örnekleri* alt başlığında mani, atasözü ve deyim örneklerine yer verilmiş, *Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri*'nde ise giyim-kuşam, yemek kültürü ve mutfak eşyaları gibi maddi kültür unsurlarından bahsedilmiştir.

Birinci bölümün ikinci alt başlığı olan *Tatar Xatını Niler Kürmi Adlı Eser Örneğinde* (s. 26-203), Alimcan İbrahimov'un 1908 yılında Ural'da kaleme aldığı "Tatar Kadını Neler Görmez" hikâyesinin konu ve muhtevassından söz edildikten sonra kültürel değerler açısından incelemesi yapılmıştır. Söz konusu hikâyeye, bir öncekinden daha

fazla malzeme barındırdığı için değerlendirmesi de oldukça detaylıdır. Zaripova Çetin'e göre Alimcan İbrahimov, bu hikâyesinde Tatar Türklerin hayatın geçiş dönemi geleneklerinden doğum, evlenme ve ölüm merasimlerini bütün safhalarıyla, aile içerisinde eşler ve akrabalar arasındaki ilişkileri, sosyal meseleleri, halkın günlük yaşamında uğraş edindiği meslekleri kaleme almıştır. Bu durum, İbrahimov'un *Tatar Xatını Niler Kürmi* öyküsünün bir nevî Tatar Türklerinin kültür aynası mahiyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Hikâyede tespit edilen unsurlar şu alt başlıklar altında değerlendirilmiştir: *Gaile hem Könkürêş Yolaları* "Aile İçi ve Mevsimlerle İlgili Gelenekler", *Dini Yolalar* "Dinî Gelenekler", *Gorêf-Gadetler* "Örf-Adetler", *Gaile Êçênde Mönesebetler* "Aile İçi İlişkiler", *Tatar Xalkının İctimağny Tormuşı Bélen Beylé Meğlumatlar* "Tatar Halkının Sosyal Hayatıyla İlgili Bilgiler", *Xalık Edebiyatı Ürnekeré* "Halk Edebiyatı Örnekleri", *Tatar Xalkının Milli Kıymmetleré* "Tatar Halkının Millî Değerleri".

Aile içi Gelenekler kısmı evlenecek kız ve erkekle ilgili ölçütler ile başlayıp düğün, doğum ve ölüm gelenekleri ile devam etmektedir. Düğün gelenekleri kendi içerisinde düğün öncesi, düğün esnası ve düğün sonrası olmak üzere üç başlıkta verilmiştir. Bu bölümde Tatar Türklerinin diğer Türk boylarıyla benzerlik gösteren veya sadece kendi toplumlarına özgü gelenekleri iç içedir. Böylelikle okura halk kültürü unsurları bakımından Tatar gelenekleri ile kendi geleneklerini karşılaştırma imkânı sunulmuştur. Eserde doğum ve ölüm geleneklerine dair tespitler, düğün geleneklerine nazaran daha az karşımıza çıkmaktadır. "Doğum-düğün-ölüm" olmak üzere üç aşamadan meydana gelen geçiş dönemleri, çalışmada öykünün genel akışına göre bir değerlendirme yapıldığı ve olay örgüsünde bütünlüğün korunması hedeflediği için "düğün-doğum-ölüm" sıralamasıyla verilmiştir. *Bayramlar ve Mevsimler ile İlgili Gelenekler*, bahar-yaz ve güz-kış mevsiminde uygulanan gelenekler olmak üzere iki başlık altında açıklanmıştır. Zaripova Çetin, güz-kış mevsiminde uygulanan geleneklerden *Kaz ömesé* olarak adlandırılan *kaz imecesinden*; "İnsanların el açıklığını, cömertliğini, insanlar arasındaki ilişkileri arttıran yardımlaşmayı ve dayanışmayı geliştiren bir gelenektir." (s. 107) şeklinde bahsetmiştir. Bu ifade, gelenek-göreneklerimizimizin kişinin toplum içerisinde sosyalleşebilmesinde, paylaşma bilinci gibi olumlu kazanımlar edinebilmesinde aslında ne kadar mühim rol oynadığını göstermektedir. İlk hikâyeden daha fazla malzemenin görüldüğü *Dinî Gelenekler*'in ve *Örf -Adetler* başlığının sonrasında *Aile içi İlişkiler* konusu üzerinde durulmuş, hikâyeden ve günlük hayattan örnekler verilmiştir. *Tatar Halkının Sosyal Hayatıyla İlgili Bilgiler*'de Tatar Türklerinin yaşadığı evler, halkın geçim kaynağı meslekler ve hikâyede belirtilen toplum düzeni ve kurallarına yönelik geniş bilgiler bulunmaktadır. *Halk Edebiyatı Örnekleri* başlığında halk inançlarına ve şifahi kültür ürünlerine dair bilgilendirmeler yapılmıştır. *Tatar Halkının Millî Değerleri* ise Tatar Türklerinin yaşadığı mekânlardan giydiği ve kullandığı eşyalara, mutfak kültüründen sofrada adabına kadar pek çok unsur çeşitli alt başlıklar altında incelenmiştir.

Birinci bölümün üçüncü alt başlığı *Almaçuar Adlı Eseri Örneğinde* (s. 204-241), İbrahimov'un 1922 yılında kaleme aldığı aynı adlı hikâyesi şu alt başlıklar altında

değerlendirilmiştir: *Gaile Yolaları*, *Beyremner "Gelenekler, Bayramlar"*, *Dini Yolalar "Dini Gelenekler"*, *Goréf-Gadetler "Örf-Adetler"*, *Tatar Xalkının İctimağny Tormuşı Bélen Beylé Meğlumatlar "Tatar Halkının Sosyal Hayatıyla İlgili Bilgiler"*, *Xalık Edebiyatı Ürneleré "Halk Edebiyatı Örnekleri"*, *Tatar Xalkının Milli Kıymmetleré "Tatar Halkının Millî Değerleri"*.

Almaçuar hikâyesinin konusu "at sevdası" olduğu için incelemede at ile ilgili bilgilere, inanışlara genişçe yer verilmiştir. Çalışmada hayatın geçiş dönemlerinden sadece düğün geleneğine rastlanılmış ve malzemeye bağlı olarak bu geleneklerle ilgili oldukça az bilgi yer almıştır. *Bayramlar* kısmında *sabantuyun* yanı sıra Hıristiyan dininde olan Kreşen Tatarlarına özgü *Pokrov bayramından* söz edilmesi de farklılaşmaları görmek açısından önemlidir. *Halk Edebiyatı Örnekleri* kısmında, motifler, inançlar ve şifahi edebiyat ürünleri iç içe verilerek açıklanmıştır.

Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Başkurt Türklerinin Kültürel Değerleri (s. 243-268) adlı ikinci bölümünde, ilk bölümde ele alınan *Tatar Xatını Niler Kürmi*, *Almaçuar* ve farklı bir hikâye olan *Başkort Kızı Gölbike'* den hareketle Başkurt Türklerinin kültürel değerleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümün ilk alt başlığında *Tatar Xatını Niler Kürmi Adlı Eseri Örneğinde* (s. 243-251) incelemesi şu başlıklarda verilmiştir: *Başkort Mutfak Kültürü*, *Giyim Kuşam*, *Başkort Halk Edebiyatı Örnekleri*. Bu sınıflandırmada görüldüğü gibi *Tatar Xatını Niler Kürmi* hikâyesinde Başkurtların mutfak kültürü, giyim-kuşam ile ilgili bilgileri ve halk edebiyatı ürünlerine hikâyeden örneklerle ulaşmak mümkündür.

İkinci bölümün ikinci alt başlığı *Almaçuar Adlı Eseri Örneğinde* (s. 252-256) ele alınan *Almaçuar* hikâyesinde dinî unsurlar, halk edebiyatı ürünleri ve yaşam tarzına yönelik bilgiler, *İslam Dini İle İlgili Unsur*, *Başkort Halk Edebiyatı Örnekleri*, *Başkurtların Hayat Tarzı* başlıkları altında verilmiştir.

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı *Başkort Kızı Gölbike Adlı Eseri Örneğinde* (s. 257-268) içerisinde *Bozkır Hayatı*, *Kadımların Kaderi*, *Başkort Halk Edebiyatı Örnekleri*, *Başkort Türklerinin Somut Kültürel Mirası'*na yönelik değerlendirmeler önemli bilgiler içermektedir. Zariyova Çetin'in halk edebiyatı ürünleri içerisinde türküler hikâyeleri ile anlatması, konuya ayrıca bir zenginlik kazandırmaktadır. *Başkort Türklerinin Somut Kültürel Mirası'*nda diğerlerinde de olduğu gibi yemek kültüründen söz ederken ilgili yemeğin tarifıyla birlikte verilmesi, daha iyi anlaşılması ve Başkurt mutfak kültürü hakkında bilgi aktarımı açısından da faydalı olmuştur.

Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Kazak Türklerinin Kültürel Değerleri (s. 269-364) adlı üçüncü ve son bölümünde İbrahimov tarafından 1911 yılında yazılıp 1924'te yayımlanan *Kazak Kızı* romanı incelenmiştir. Bu inceleme, roman hakkında kısa bir bilgilendirmenin ardından şu alt başlıklarda verilmiştir: *Gelenekler*, *Örf Adetler*, *Bozkır Hayatı*, *Kadımların Hayatı*, *Bozkırda Hayat Felsefesi*, *12 Hayvanlı Takvim Kullanma*,

Kazakların Kişisel Özellikleri, Kazak Halk Edebiyatı Örnekleri, Kazak Türklerinin Somut Kültürel Mirası.

Söz konusu bölümde verilen değerlendirmelerle İbrahimov'un romanında Kazak Türklerinin günlük yaşamına, hayat felsefesine ve geçmişten günümüze koruduğu değerlere son derece bağlı kaldığını ve bu değerleri ustaca eserine yansıttığı görülmektedir. Çulpan Zaripova Çetin, romanı adeta süzgeçten geçirerek içerisinde yazarın harmanladığı Kazak geleneklerine, bozkır hayatına, toplum içerisinde kadının yerine, halkın geçim kaynağına, yaşadıkları meskenlere, mutfak kültürüne ve sofrada adabına kadar pek çok unsuru tespit etmiştir. Bu tür eserlerin ait olduğu millete dair kültürel kodlarını bünyesinde barındırdığını ve bu anlamda özel olduğunu hatırlatmış, disiplinler arası çalışmalar için önem arz ettiğini bu eseriyle göstermiştir.

Eser; kitaplar, sözlükler ve makaleler olarak üç alt başlıkla sıralanan *Kaynakça* (s. 365-369) bölümü ile sona ermektedir.

Usta yazar Alimcan İbrahimov'un roman ve hikâyelerinden seçilen örneklerle Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin kültürel değerlerine yönelik yapılmış, uzun ve meşakkatli bir çalışmanın ürünü olan bu değerli eserinden dolayı Yrd. Doç. Dr. Çulpan Zaripova Çetin'e teşekkür eder, başarılı çalışmalarının devamını dileriz.